

ЗИМАТА ИДВА

**ЗАЩО Владимир Путин и ВРАГОВЕТЕ
НА СВОБОДНИЯ СВЯТ ТРЯБВА ДА БЪДАТ СПРЕНИ**

WINTER IS COMING

Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped

Copyright © 2015 by Garry Kasparov

© Христо Димитров, *превод от английски*

© Дамян Дамянов, *художник на корицата*

© Сиела Норма АД

София • 2015

ISBN: 978-954-28-1956-1

Г А Р И
К А С П А Р О В

ЗИМАТА
ИДВА

ЗАЩО ВЛАДИМИР ПУТИН *и*
ВРАГОВЕТЕ *на* СВОБОДНИЯ СВЯТ
ТРЯБВА ДА БЪДАТ СПРЕНИ

Превод от английски Христо Димитров

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	9
Пролог	29
1. Краят на Студената война и разпадът на СССР	43
2. Загубеното десетилетие	59
3. Невидимите войни	70
4. Роден в кръв	90
5. Президент до живот	110
6. В търсене на душата на Путин	128
7. Зад борда, право в огъня	159
8. Операция „Медведев“	191
9. Дързостта на фалшивата надежда	213
10. Война и отстъпки	243
Заклучение	273
Благодарности	292
Бележки	293
За автора	303

В памет на Борис Немцов и на всеки човек в света,
който се бори за свобода и демокрация,
както той правеше всеки ден.

ГАРИ КАСПАРОВ

На Зоу, заради която всичко е възможно,
и на Клео и Рафа, заради които
всичко си струва.

МИГ ГРИЙНГАРД

УВОД

На 19 август 1991 година CNN осигуряваше непрекъснато предаване на живо, отразяващо опита за държавен преврат или, както е на руски, пуч, срещу съветския президент Михаил Горбачов. Хардлайнерите от вътрешните структури на разпадащия се комунистически режим се бяха съюзили с КГБ, бяха изолирали Горбачов във вилата му в Крим и бяха обявили извънредно положение. Световната преса преливаше от изказвания на експерти и политици, притеснени, че превратът ще отбележи внезапния край на перестройката или че дори ще се превърне в начало на гражданска война, тъй като в центъра на Москва звънтяха веригите на танковете.

Същата вечер участвах като гост в „Шоуто на Лари Кинг“ заедно с Джийн Къркпатрик, бивш постоянен представител на САЩ в ООН, с един професор от Калифорния и с бивш оперативен офицер на КГБ. Само аз казах, че превратът няма никакви шансове за успех и всичко ще приключи за четиридесет и осем часа, а не след месеци, както предсказваха Къркпатрик и мнозина други. Лидерите на пуча нямат широка подкрепа, настоях аз, и опитът им да спрат реформите, които те се бояха, че ще доведат до разцепването на Съюза на съветските социалистически републики, е обречен. Управляващата бюрокрация също беше разединена, много хора в нея усещаха, че ще имат по-големи възможности за развитие и кариерен напредък след разпада на Съветите. Думите ми получиха възможно най-голямото доказателство, когато руският президент Борис Елцин се качи да говори от купола на танк, новината обиколи света, хората в Москва излязоха по улиците за свободата и демокрацията и кликата на водачите на метежа осъзна, че народът е срещу нея. Предадоха се два дни по-късно.

ЗИМАТА ИДВА

Опитът за преврат не само се провали, но и ускори разпада на Съветския съюз, като показва на хората от СССР, че имат ясен избор. Да, разцепването на държавата и независимото бъдеще бяха малко плашещи, но нещата нямаше как да станат по-лоши от тоталитарното настояще. През следващите месеци станахме свидетели на ефекта на доминото и съветските републики започнаха една след друга да обявяват независимост. А два дни след провала на преврата тържествувашата тълпа в Москва събори статуята на Железния Феликс Дзержински, страховития основател на съветската тайна полиция, пред главното управление на КГБ.

Трудно ми е да чета коментарите на хора от тълпата пред пресата, без да се поддам на емоциите. „Това е началото на нашия процес на пречистване“, казва един от лидерите на профсъюза на миньорите. „Ще разрушим огромната, опасна, тоталитарна машина на КГБ“, заявява един православен свещеник. Тълпата скандира „Долу КГБ!“ и „Свобода!“ . Милиционерите свалят фуражките и се присъединяват към шествията, а по постаментата на омразната статуя са надраскани надписи като „Касапите от КГБ трябва да отидат на съд!“. Един лекар казва, че тези протести са различни от онези през предишните месеци: „Чувстваме се, сякаш сме се преродили“.

Затова случилото се осем години по-късно е истински шок за въображението. На 31 декември 1999 г. президент на Русия стана бивш подполковник от КГБ. Започналите в страната демократични реформи бяха спрени и твърдо и неотстъпчиво върнати назад. Правителството затегна свирепо контрола върху медиите, а и върху гражданското общество. Руската външна политика смени курса си и стана заплашителна и войнствена. Нямаше процес на пречистване, убийците не бяха изправени пред съда, а машината на КГБ не беше унищожена. Статуята на Дзержински беше съборена и натрошена, но тоталитарните репресии, които тя представляваше, останаха на пиедестала си. Те се преродиха – в личността на Владимир Путин.

Скачаме напред до началото на 2015 г., а Путин е все още в Кремъл. Руски войски нападنا Украйна и анексираха Крим, шест години след като навлязоха в територията на друга съседна държава, на Грузия. Само дни след края на Зимните олимпийски игри в Сочи през февруари 2014 г. Путин разпали война в Източна Украйна и стана първият човек,

анексирал суверенна чужда територия със сила, след Саддам Хюсеин и Кувейт. Същите световни лидери, които година по-рано се снимаха усмихнати с Путин, сега налагат санкции на Русия и на членове на управляващия я елит. Русия заплашва да въртне кранчето на тръбопроводите, които снабдяват Европа с една трета от нужните ѝ нефт и газ. Една метафорично мафиотска държава с Путин като „капо ди тути капи“ (бос на всички босове) се превърна от идеологически агностична клептократия в режим, използващ безочливо фашистка пропаганда и тактика. Отдавна изгоненият призрак на ядреното унищожение се появи отново.

Зад настоящата криза се крият две истории. Първата е как Русия се обърна толкова бързо и от празнуване на края на комунизма стигна до избиране на офицер от КГБ за президент, а след това и до нападение срещу съседите. Втората е как свободният свят помогна това да се случи чрез съчетание от апатия, невежество и криворазбрана добронамереност. Много е важно да се разбере къде нещата са се объркали, понеже Европа и Америка все още не могат да проумеят всичко дори сега, когато Путин вече е ясна и непосредствена заплаха. Демокрациите по света трябва да се обединят и да преговорят уроците как беше спечелена Студената война, при това бързо, преди да сме въвлечени в друга такава.

Ясно е, че днес най-голямата заплаха за света е Русия на Путин, но тя не е единствената. Терористичните групировки като Ал Кайда и Ислямска държава (въпреки името ѝ) все още нямат своя собствена държава и не разполагат нито с огромните ресурси, нито с оръжията за масово унищожение, които Путин има поддръка. Атаките от 11 септември и други като тях обаче ни научиха, че не е необходимо да имаш национално знаме или дори армия, за да нанесеш ужасни щети на най-мощната страна в света. Нещо повече, държавите спонсори на тероризма извличат ползи, когато демократичните цели на терористите не успеят да организират агресивна защита. Режимите убийци в Иран, в Северна Корея и Сирия получиха доста време на масата за преговори с великите световни сили, без да направят никакви значителни отстъпки.

Няма нищо ново в това да говорим за предизвикателствата на многополярния свят, който се установи с края на Студената война. Но липсва последователна и съгласувана стратегия за справяне с тези предизвикателства. Когато Студената война приключи, победителите изгубиха целта си и нямаха общ неприятел, срещу когото да се обединят.

ЗИМАТА ИДВА

Враговете на свободния враг нямат такива съмнения. Те все още се самоопределят чрез противопоставянето си на принципите и политиките на либералната демокрация и човешките права и виждат Съединените американски щати като техен основен материален и символен представител. И въпреки това ние продължаваме да ги каним, да преговаряме с тях и дори да ги снабдяваме с оръжията и богатството, за да ни атакуват. Ако перифразираме определение на Уинстън Чърчил за отстъпките, ние храним крокодилите и се надяваме, че те ще ни изядат последни.

Всяко политическо охлаждане между Вашингтон, Москва или Пекин бива бързо критикувано и от двете страни като потенциално „завръщане към Студената война“. Употребата на това клише днес е иронично, тъй като начинът, по който Студената война беше водена и спечелена, е забравен, а не следван. Вместо да се опрем на принципите на доброто и злото или на правилното и грешното и на универсалните ценности на човешките права и човешкия живот, ние работим с покани, настройки и морални еквиваленти. Всичко това са просто други думи за отстъпки. Светът има нужда от нов съюз, основан на глобална Магна харта, на декларация на основни права, които всички членове трябва да признават. Днес по-голямата част от световните ресурси и военна мощ са в ръцете на нации, които ценят индивидуалната свобода. Ако те се обединят и откажат да продължат да гледат бандитските режими и спонсорите на терора, няма кой да устои на тяхното единство и тяхното влияние.

Целта не бива да бъде изграждането на нови стени, зад които да се изолират милиони хора, живеещи под авторитарно управление, а да им се даде надежда и перспектива за едно по-светло бъдеще. Повечето от нас, живелите зад Желязната завеса, си давахме сметка, че в свободния свят има хора, които ги е грижа и които се бият не срещу нас, а за нас. И това осъзнаване беше от значение. Днес така наречените лидери на свободния свят говорят за въвеждане на демокрация, докато същевременно се отнасят с лидерите на най-репресивните режими като с равни. Политиката на преговори с диктаторите се провали на всяко едно равнище и е крайно време да признаем този неуспех.

Както казва Роналд Рейгън в известната си реч от 1964 г. „Време за избор“, това не е избор между мира и войната, а единствено между това да продължиш да се биеш или да се предадеш. Ние сме длъжни да

направим своя избор. Не бива да се предаваме, а непременно да продължим да се сражаваме, като използваме необятните ресурси на свободния свят, започвайки с моралните ценности и икономическите стимули, а военните действия да са последен вариант. Америка трябва да поведе останалите с необятните си ресурси и със способността си да мобилизира капризните си и разпокъсани съюзници. Но днес е отживелица да говорим за американски ценности или дори за западни ценности. Необходимо е да действат още Япония и Република Корея, Австралия и Бразилия, Индия и ЮАР, всяка една страна, която цени демокрацията и свободата и се възползва от световната стабилност. Знаем, че това може да бъде направено, тъй като е правено и преди. Трябва да намерим смелост да го направим отново.

Пет години, след като Путин взе властта и започна да изгражда ново полицейската руска държава, на която толкова се възхищаваше, аз преживях свое собствено прераждане. През 2005 г. прекратих кариерата си след двадесет години начело на професионалния шахматен свят, за да се присъединя към новоизлюпилото се руско продемократично движение. Станах световен шампион през 1985 г., когато бях на двадесет и две, и постигнах всичко, което бих могъл да искам край шахматната дъска. Винаги съм желал да направя нещо, което би променило света, и чувствах, че е дошъл краят на времето ми в професионалния шахмат. Искях децата ми да могат да израснат в свободна Русия. И си спомних какъв надпис беше закачила майка ми на стената – една от репликите на руските дисиденти: „Кой друг, ако не ти?“. Надявах се да използвам енергията и славата си да възпра надигащата се от Кремъл вълна от репресии.

Както и много други руснаци, аз също се притеснявах от слабо известното минало на Путин в КГБ и скрития му възход към властта чрез ръководене на бруталната война от 1999 г. за умиротворяване на руския район на Чечня. Но в началото моите сънародници и аз смятахме, макар и неохотно, че на Путин трябва да се даде шанс. При преизбирането си през 1996 г. Елцин беше опорочил много лошо демократичната вяра в

ЗИМАТА ИДВА

себе си, понеже използва силата на президентския пост да повлияе на резултата от вота. Признавам, че по онова време бях един от онези, които мислеха, че жертването на част от единението на демократичния процес е по-малкото зло, ако беше необходимо да не допусне омразните комунисти да си върнат властта.

Подобни сделки почти винаги се оказват грешка, както стана и в този случай, тъй като позволи на един безмилостен индивид да използва отслабналата система.

Кризата от 1998 г. и неплатежоспособността оставиха руската икономика в доста разклатено състояние, но след оценката на нещата си струва да се отбележи, че брутният вътрешен продукт (БВП) започна да нараства с бързи темпове до 2000 г. По онова време обаче престъпността, инфлацията и общото чувство на национална слабост и несигурност превърнаха технократа и просто и откровено говорещия Путин в привлекателно безопасен вариант. Имаше опасения, че без здрава ръка на руля страната може да потъне в хаос. Физическата и социалната несигурност в крехките демокрации винаги са били удобна и лесна предизборна цел и повечето диктатори се издигат до властта с първоначалната подкрепа на обществото. В историята има безброй примери за автократи и военни хунти, взели властта поради призива на народа за ред и *la mano dura* (твърда ръка) посред управлението на нестабилни граждански режими. Хората някак си винаги забравят, че е много по-лесно да поставиш диктатор начело на държавата, отколкото да го свалиш оттам.

Разбира се, не очаквах новата ми кариера в онова, което би могло да бъде наречено руска „политика“ единствено с огромна доза снизхождение и щедрост, да бъде лесна. Опозицията не се опитваше да печели избори, ние се борехме просто за провеждането им. Именно затова винаги съм казвал, че съм активист, а не политик, дори и когато спечелих първичните избори на опозицията за кандидат за президент през 2008 г. Всички знаеха, че никога няма да ми бъде позволено да се явя на официален вот, смисълът беше този факт да се изтъкне и да се опитаме да стегнем атрофиралите мускули на руския демократичен процес. Първоначалната ми цел беше да обединя всички анти-Путин сили в страната, особено онези, които по принцип дори не биха си представили да бъдат видени заедно. Лагерът на либералните реформатори, към който

принадлежах, нямаше нищо общо примерно с националболшевиките на Лимонов, освен че бяхме маргинализирани, преследвани и предадени от плана на Путин да се държи на власт до живот. Въпреки това нашата крехка коалиция демонстрираше по улиците на Москва и Санкт Петербург в първите сериозни политически протести, откакто Путин беше станал президент. Искахме да покажем на руския народ, че съпротивата е възможна, и да разпространим посланието, че да се откажеш от свободата заради стабилността, е грешен избор.

За жалост, Путин, както и други съвременни автократи, имаше и все още има едно предимство, за което съветските лидери не са могли дори да мечтаят – задълбочени икономически и политически връзки със свободния свят. Десетилетията на търговия създадоха невероятно богатство, което диктатури като Русия и Китай използват за създаването на сложни авторитарни инфраструктури в страната и за оказване на натиск във външната политика. Идеята, че свободният свят ще използва икономическите и социалните връзки за постепенното либерализиране на авторитарните държави, беше наивна. На практика авторитарните държави злоупотребиха с този достъп и с взаимната икономическа зависимост, за да засилят корупцията и да подхранят репресиите у дома си.

Да вземем един лесен пример: Европа получава общо една трета от енергията си от Русия, макар че за някои отделни държави този дял е значително по-висок. В същото време Европа привлича 80 процента от енергийния износ на Русия. Кой има по-големи лостове за натиск в тези отношения? Въпреки това по време на кризата в Украйна многократно беше повторено, че Европа не може да реагира срещу Русия, тъй като е енергийно зависима! Осем месеца, след като Путин анексира Крим, и три и половина месеца, след като се натрупаха доказателства, че руските сили са свалили граждански самолет над Украйна, Европа все още „обсъждаше“ да потърси начини да замени руския газ. Вместо да използват далеч по-мощното икономическо влияние на Европейския съюз и да възпрат и отблъснат агресията на Путин, лидерите на Стария континент се преструват на безпомощни. Бойкот от страна на ЕС или дори драстичен данък върху руския енергиен внос щеше да заплаши руската икономика с пълна разруха, тъй като в момента тя зависи изцяло от енергийния сектор, за да се държи над водата. Но на Европа ѝ

ЗИМАТА ИДВА

липсва политическа воля да направи значителни краткосрочни жертви, за да посрещне много по-голямата дългосрочна заплаха, която неприкритият Путин представлява за световната сигурност, а оттам и за зависимите от глобализацията икономики.

Подобни връзки дават в ръцете на съвременните авторитарни режими още по-съвършени инструменти за избягване на цензурата. Такива режими имат своите първични публични предлагания (ППП) и луксозни имоти в Ню Йорк и Лондон, плащат данъци и такси, от които алчните западни политици и правителства никак не обичат да се отказват в името на човешките права. Несвободните държави използват откритостта на свободния свят, като наемат лобисти, разпространяват пропаганда в медиите и финансират солидно политици, политически партии и неправителствени организации (НПО). Когато тези ходове под масата бъдат извадени на бял свят, враждебната реакция е почти винаги слаба. Понякога гражданите от свободния свят се разгневяват, когато медиите покажат фабрика с нечовешки условия на труд, но в крайна сметка не ги е грижа особено за социалната среда на страните, които им осигуряват петрола, дрехите и айфоните.

Руските олигарси разпространяват богатството си и политическото влияние на Путин по цялата земя, а западните компании връщат услугата, като инвестират в Русия. Енергийни гиганти като Shell и British Petroleum (BP) нямаха търпение да се докопат до огромните енергийни резерви на Русия, а отдавна заспалият руски пазар беше неустойчива цел, без значение какви и колко отстъпки бяха необходими за сключване на сделките. Човешките права в Русия бяха последната грижа на западните корпорации. Дори когато западните компании биваха предавани, мамени, заплашвани от руските си партньори и изхвърляни от партньорства или от страната, те се връщаха отново и отново – като бити кучета при жестокия си господар.

Най-показателният пример е с изпълнителния директор на BP Робърт Дъдли, който през 2008 г. избяга от Русия. Тогава той беше изпълнителен директор на съвместно предприятие с група руски милиардери. Непрекъснато тормозен и боящ се от арест (а и че е бил отровен, според едни от показанията), Дъдли избяга и се скри. Но въпреки това след няколко години той се върна в Русия и се снима със самия Путин при обявяването на сделка за проучване с контролираната от държава-

та нефтодобивна компания „Роснефт“! Чуждите инвестиции съставиха част от растежа на руския БВП (това основно се дължеше на огромния скок в цените на петрола), но съвсем малко от тях подобриха живота на средния руснак. Повечето от новите богатства напуснаха страната на момента и се озоваха в западни банки или се превърнаха в недвижимо имущество на името на олигархичния елит на Путин.

Така че, докато нашето постоянно развиващо се опозиционно движение успя да отбележи напредък в привличането на внимание към недемократичната реалност на Путинова Русия, ние бяхме в губеща позиция още от самото начало. Доминацията на Кремъл в масмедиите и безмилостното преследване на всякаква опозиция в гражданското общество направиха натрупването на продължителна инерция невъзможно. Нашата мисия беше саботирана и от демократичните лидери, които прегръщаха Путин на световната сцена и му осигуряваха доверието, от което той толкова много се нуждаеше при липсата на действителни избори в Русия. Трудно е да прокараш демократична реформа, когато всеки телевизионен канал и всеки вестник показват как лидерите на най-могъщите демокрации в света приемат един диктатор като част от своето семейство. Това праща послание, че той или не е никакъв диктатор, или че демокрацията и свободата на личността са просто чипове на масата за преговори, както винаги са ги определяли Путин и неговата пасмина. В крайна сметка трябваше да се стигне до нахлуването в Украйна, за да се наложи страните от Г7 (аз никога не съм приемал да ги наричам Г8) да изключат Путинова Русия от елитния клуб на индустриалните демокрации.

До 2008 г., когато Путин даде президентството назаем на своята сянка Дмитрий Медведев, вече на всички трябваше да е станало ясно, че руската демокрация е мъртва. Единствените други имена в бюлетините бяха тези на лоялните опозиционери в предварително определените им роли: Геннадий Зюганов от комунистите и Владимир Жириновски, който изпълнява задачата да бъде крайнодесен екстремист от 1991 г. И двамата служеха, а и все още служат за безобиден параван и осигуряват някакво съвсем бледо подобие на демокрация. Въпреки това демократичните лидери един след друг се хванаха на този маскарад. Джордж У. Буш се обади на своя колега, за да го поздрави. Френският президент Никола Саркози топло покани Медведев в Париж. Подобни хвалебствия заваля-

ЗИМАТА ИДВА

ха още от лидерите на Германия, на Великобритания и от толкова много други, че списъкът за изброяване ще стане твърде дълъг. Изборите бяха бойкотирани от основния европейски орган за наблюдение на вота, Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ), но подобна реакция надали може да се тълкува като протест срещу ограниченията, наложени на наблюдателите.

Два месеца след като Барак Обама положи клетва, той и държавният секретар на САЩ Хилъри Клинтън подеха нова линия във външната политика към „презареждане“ на отношенията на Съединените щати с Русия. Да не помислите, че новата линия е реалистична, както би могло да се очаква, понеже Русия беше нападнала малка Грузия само месеци преди това и беше установила независими анклавни, които са окупирани от руски войски и до ден днешен. Не, това беше офанзива на американския чар, при това пълна със смислови грешки – на онзи прочут червен бутон, който Клинтън подари на своя руски колега Сергей Лавров, пишеше „пегрузка“ вместо „перезагрузка“, тоест „претоварване“ вместо „презареждане“. Администрацията на Обама искаше да повярва, че младият и сърдечен Медведев е реформатор, потенциален либерализатор, който би променил курса на Путин. Ако искате, може да наречете това наивитет от първите дни на „надежда и промяна“, но е невероятно, че тази политика на ангажименти продължи и много след като вече беше ясно, че конците пак се дърпат от Путин, а планът му да върне Русия в състоянието на полицейска държава не се е променил.

Путиновата „Операция Медведев“ беше пълна победа. Той получи още четири години, за да довърши елиминирането на вътрешната опозиция, като избегне последствията на международния фронт. Когато през 2012 г. Путин съвсем предвидимо се върна в президентския кабинет, той почти не се постара да направи изборите по-представителни. Като повечето диктатори, Путин има силен животински инстинкт за преценка на съперниците си и знаеше, че няма да срещне истинско противопоставяне от други световни лидери. И точно като всички диктатори, Путин ставаше все по-смел с всяка успешна стъпка. Диктаторите не питат „Защо?“, преди да награвят още власт, те питат просто „Защо не?“. Когато Путин се вглеждаше внимателно в начина, по който се отнасяха към него лидери от ранга на Меркел, Камерън и Обама, той така и не виждаше причина да не направи каквото си е наумил.

Не е задължително човек да е студент по история, за да разпознае този модел и да види как той доведе до войната в Украйна. След падането на Желязната завеса сред страните от свободния свят се настани самодоволство, от което те не можеха да се отърсят лесно, за да се справят с някого като Владимир Путин. Той използва уговорките в своя изгода, а в същото време не отстъпва и педя. През годините ситуацията с човешките права ставаше все зле и по-зле, а западни политици и експерти като Кондолиза Райс и Хенри Кисинджър защитаваха мекушавостта на Запада пред Путин, като обясняваха, че руснаците са по-добре отколкото по времето на Съветския съюз.

Първо, саркастична благодарност към тях, че ни заклеиха с подобна похвала с половин уста! Но вместо да се правят сравнения с петдесетте или със седемдесетте години на миналия век, защо не погледнат деветдесетте? Не е трудно да подобриш живота спрямо тоталитарния комунизъм на Сталин или Брежнев, но какво стана с живота при Елцин? А какво ще кажат за унищожаването на всяка новородена демократична институция в Русия, и то пред очите на кондолизите райс и хенри кисинджърите по света? Ако човешките права на съветския народ и на политическите затворници в безбройните лагери на ГУЛАГ бяха от значение, а те бяха от голямо значение, за толкова много лидери и граждани на свободния свят, защо дисидентите от двадесет и първи век не заслужават подобна грижа и уважение? Ефективните политики се градят върху принципи. Роналд Рейгън говореше със съответстващите на него хора от Съветския съюз, но както веднъж ми каза Вацлав Хавел, Рейгън първо хвърляше на масата списъка с политическите затворници!

През първите ми години като активист често повтарях, че Путин е руски проблем и трябва да бъде решен от руснаците, но ако не се обърне внимание на амбициите му, скоро той ще се превърне в регионален, а след това и в световен проблем. Тази достойна за съжаление трансформация се осъществи и заради нея бяха погубени животи. Да ти кажат „Ти беше прав!“, е слабо успокоение, а още по-слабо е, когато виждаш, че дори сега се прави толкова малко за укротяването на агресията на Путин. Какъв е смисълът да казваш „Трябваше да ме чуе и да действате“, когато все още никой не слуша и не действа?

Мантрата на договореностите и на отказа да обърнеш внимание на престъпленията на някой диктатор, особено ако той е важен бизнес

ЗИМАТА ИДВА

партньор, се загнезди толкова здраво през последните двадесет години, че дори нападението срещу суверенна държава в Европа не може да разклати позициите ѝ. Съединените щати и Европейският съюз наложиха санкции срещу руски официални лица и производства, само че те са твърде слаби и твърде закъснели. И въпреки това все още не признават необходимостта от заклеимяване и изолиране на Русия като опасна бандитска държава, в каквата я превърна Путин. Това поколение западни лидери отказва да признае, че злото все още съществува в света и че борбата с него трябва да се води с безусловни средства, а не с преговори. В момента е ясно, че демокрациите от двадесет и първи век не са готови за такава битка. А въпросът дали могат и дали ще се подготвят за нея, е все още отворен.

Много е опасно да се вярва, че падането на един символ е също-то като края на онова, което символът представлява, но изкушението е почти неустойимо. Хората имат силен афинитет към всякакви символи и описания, особено ако приличат на щастлив край на дълга и мрачна приказка. Берлинската стена представляваше буквално и фигуративно разделяне на света на добро и зло, на светлина и тъма. Когато въодушевените германци се изсипаха през укрепената граница и чуковете заблъскаха по омразната Стена, беше лесно да се повярва, че злото се е победило само.

Разбира се, празненствата бяха гарантирани. Стотици милиони души се будеха от тоталитарен кошмар, продължил цели десетилетия. „Империята на злото“ се беше сгромолясала. Една огромна територия, простираща се на шест хиляди и седемстотин километра от полуостров Чукотка в руския Далечен изток до Берлин, се измъкна от комунистическите репресии и икономическата безнадеждност за едва ли не една нощ и посрещна утрото със светлата надежда за демокрация и свободни пазари. Това беше славен, незабравим момент.

Имаше и по-практични причини за празнуване. Екзистенциалната заплаха от ядрена война вече не съществуваше. Три поколения бяха отраснали с учения за евакуация и насочване към укритията, а разго-

ворите на вечеря се въртяха около „взаимно гарантираното унищожение“. Безброй милиарди долари бяха инвестирани във военни мерки и контрамерки, които вече ставаха излишни. Освободените „дивиденди на мира“ щяха да доведат до нова ера на просперитет или поне така говореха всички.

Писал съм за онова, което наричам „гравитация на миналия успех“ в шахмата. Всяка победа леко дърпа победителя назад и му става все по-трудно да вложи максимум усилия, за да стане още по-добър. В същото време загубилият знае, че е допуснал грешка, че нещо се е объркало, и ще работи здраво, за да бъде по-силен другия път. Щастливият победител често приема, че е спечелил просто защото е велик. Но много често се оказва, че победителят е всъщност играчът, допуснал предпоследната грешка. Нужна е невероятна дисциплина, за да преодолееш тази тенденция и да научиш уроците от победата.

Естествената реакция, човешката реакция, след като си спечелил Студената война, е да прегърнеш бившия си враг. Клинтън и Елцин се прегърнаха и се смееха. Европейският съюз и НАТО приветстваха страните от бившия съветски блок с отворени обятия и инвестираха милиарди долари, за да подпомогнат новодошлите. Когато се стигна до икономически и политически реформи, пръчките на изолацията и ограничаването на влиянието бяха захвърлени и заменени с типично западната политика на моркова. ЕС и другите институции предложиха на новите свободни държави поощрения да се присъединят като пълноправни партньори, ако изпълнят минимални условия за политическа прозрачност и икономически реформи. Този принцип на договаряне пожъна огромен успех в Източна Европа, макар пътят за много от страните да беше доста трънлив.

Но същият експанзивен метод беше приложен и на места, където потисническите сили не бяха изкоренени напълно. Държави, в които репресиите в съветски стил бяха просто преименувани, бяха поканени в клуба срещу минимални изисквания и почти никаква реципрочност. Преобладаващото отношение в Запада беше: „Всичко е наред, те рано или късно ще направят каквото трябва. Демокрацията спечели, а лошите се озоваха от грешната страна на историята. Просто трябва да продължим да се договаряме с тях и да изчакаме“. Но пословичните сили на историята не могат да печелят войни сами по себе си. Опитът е

ЗИМАТА ИДВА

показал, че можеш да се оправяш чудесно, ако си от грешната страна на историята, но от правилната страна на тръбопровода.

Ако погледнем назад, е просто удивително колко бързо бяха забравени и зачеркнати уроците от спечелването на Студената война. В момента, в който силите на свободата и демокрацията бяха в най-големия си възход в историята, Западът спря натиска и не се възползва от преимуществото си. Западът превъзхождаше военно, икономически и морално, но промени стратегията си напълно.

В днешната ера на глобализация и фалшиво равновесие за мнозина от нас може да е трудно да си спомнят, че повече от лидерите от годините на Студената война са видели истинското зло с очите си, при това съвсем отблизо през Втората световна война. Не са хранили никакви илюзии на какво са способни диктаторите, ако им се даде шанс. Били са свидетели на екзистенциални заплахи, на ужасите на концентрационните лагери. Знаели са също така, че ядрените оръжия могат да се използват във война, а за цели поколения след тях тази мисъл беше буквално недопустима. Истински срам е, че днес Адолф Хитлер и Йосиф Сталин са се превърнали в карикатури, сякаш са някакви митични зверове, символи на древно зло, изстребено отдавна-отдавна.

Но злото не умира точно както и историята няма край. Злото е като бурен – можеш да го пресечеш, но не и да го изкорениш напълно. То изчаква шанса си да покълне отново и да се разпространи през пукнатините в бдителността ни. Може да пусне корени в плодородната почва на нашето самодоволство или дори в бетонните отломъци на Берлинската стена.

Комунизмът не изчезна с падането на Стената. Днес почти милиард и половина човешки същества все още живеят под комунистическа диктатура, а други милиард и половина са в несвободни държави от най-различна боя, включително, разбира се, много от бившите републики на Съветския съюз. Желанието на хората да експлоатират и да властват над други посредством диктат и сила не е изчезнало с падането на Стената. Това, което изчезна или поне намаля драстично, беше волята на свободния свят да застане твърдо в подкрепа на потиснатите.

Тази промяна е разбираема, тъй като представлява общественото желание да сложи край на десетилетия напрежение и патова ситуация. Бил Клинтън, който встъпи в длъжност през 1992 г., беше първият пре-

зидент от поколението на бейби бума и беше олицетворение на нагласата, че е време да се престъпи отвъд дуалистичната манихейска гледна точка на Студената война. Междувременно обаче драконовите зъби вече поклъваха в земята, ветровете вече бяха посети и зрееше жътва от бури. Доживотната власт на белоруския диктатор Лукашенко започна през 1994 г. Неговите колеги диктатори от Централна Азия – Назърбаев в Казахстан и Каримов в Узбекистан, не изпускат контрола вече над четвърт век. Никакво съвпадение не е, че Грузия и Украйна, две от държавите от бившия Съветски съюз с най-голям потенциал да се откъснат от злокобното гравитационно притегляне на Русия, бяха нападнати от Русия и частично окупирани.

Вярно е, че тези побойници и автократи не представляват заплаха за световния ред, съпоставима с тази на Съветския съюз, въпреки опитите на Путин да съшие надве-натри нещо като олекотена версия на СССР посредством търговски споразумения, заплахи и лидери на конци. СССР беше заплаха не само като военни способности, но и като извор на токсична идеология – комунизма, способна да се разпростре далеч отвъд границите. Доскоро Путин се чувстваше способен да плячкосва Русия и да консолидира мощта си, без да се налага да се обляга на нещо, подобно на идеология. Единственият лозунг на неговия управляващ елит беше „Нека крадем заедно!“, а тези хора използваша властта на правителството да насипват пари в джобовете на онези, които коваха властта им. Но икономическата обстановка в Русия се влоши неимоверно и на Путин му се наложи да прелисти към задните глави на наръчника за диктатори, за да открие нови начини да оправдае ролята си на върховен лидер.

От 2013 г. Кремъл и различните му рупори огласяха последните опити за натиск върху хомосексуалистите и медиите с открита фашистка реторика за „неруско“ поведение, измяна и предателство на нацията. Някои от тези речи, включително и такива на Путин, толкова много напомнят изказванията на нацистките лидери от тридесетте години на миналия век, че сякаш единствено думата „Фатерланд“ е заменена с „Родина“. Но както е знаел и Хитлер, в крайна сметка оставаш без вътрешни врагове и трябва да се огледаш зад границата. От десетилетие в управляваните от държавата медии се вихри демонизация на Съединените щати, но само това не стига.